

Міхно О. Виставка «Берегиня дошкільної педагогіки» (до 155-річчя Софії Русової). *Презентація виставки у межах Педагогічних читань «Творча реалізація ідей Софії Русової в сучасній педагогічній практиці»*. 22 лютого 2011 р. Київ.

**Виставка «Берегиня дошкільної педагогіки»
(до 155-річчя Софії Русової)**

Окреслено основні віхи біографії Софії Русової. Описано прижиттєві видання С. Русової; представлені на виставці у Педагогічному музеї України.

Ключові слова: Софія Русова, біографія, музейна виставка.

**The exhibition "Keeper preschool pedagogy"
(to the 155th anniversary of Sofia Rusova)**

The main milestones of Sofia Rusova's biography are outlined. Described lifetime editions of Sofia Rusova; presented at the exhibition in the Pedagogical Museum of Ukraine.

Key words: Sofia Rusova, biography, museum exhibition.

Життя Софії Русової гідне подиву, світле й глибоке, довге і страдницьке, сповна покладене на вітар служіння Україні.

Софія Федорівна Ліндфорс народилася 18 лютого 1856 року в Олешні на Чернігівщині. П'ята дитина в сім'ї, вона була такою кволою, що ніхто не сподівався, що виживе. Її батьком був полковник Федір Ліндфорс, швед за походженням, що довгий час перебував на російській військовій службі, а матір'ю - Ганна Жерве, французенка, донька генерал-губернатора Омська. Як бачимо, в її жилах не було жодної краплі української крові, а стала ж вона однією з найвизначніших постатей українського патріотичного руху, полум'яним просвітителем, державним діячем, ученою зі світовим ім'ям!

Коли Софійка була ще зовсім малою, померли її сестра Наталя і брат Володя. Від туги й горя тяжко захворіла, а невдовзі померла і мати. Отже, діти залишилися під опікою батька. Для виховання Софійки і навчання її французької батько запросив гувернантку, але між ними теплих стосунків не складалося. Дівчинка була сердечно прив'язана до сестри Марії і тата, вони й були головними її вихователями і вчителями. Коли Софійці було десять років, сім'я переїхала до Києва. Дівчинка вступила до Фундуклеївської гімназії, яку закінчила в 1870 році із золотою медаллю. Вона серйозно захоплювалася музикою. Але це спокійне життя обірвалося зі смертю батька взимку 1871 р. Перед сестрами вперше постає питання, як бути далі, як заробляти на життя. Марія і Софія вирішують присвятити себе школі. Вони їдуть до Петербурга по науку до кращих педагогів, вивчають досвід роботи шкіл. Озброївшись передовими методами Песталоцці, Руссо, Дістерверга, Фребеля, порадившись з кращими петербурзькими педагогами, сестри Ліндфорс домоглися дозволу попечителя Київського навчального округу Платона Антоновича і восени 1871 року відкрили у Києві дитячий садок, винайнявши помешкання з двох кімнат у будинку на вулиці Фундуклеївській, 21, навпроти міського театру (тепер - оперного). Вихованців було десь близько 20, здебільшого діти з родин інтелігенції, серед них і двоє дітей Старицьких. Завдяки родині Старицьких сестри Ліндфорс познайомилися з М. Лисенком, у якого збиралася національно свідомо київська

українська молодь, а також науковці, митці, артисти, письменники. Дитячий садочок сестер Ліндфорс став осередком національної культури. На пропозицію Михайла Старицького, тут, у залі, у вечірні години, коли діти розходилися додому, відбувалися заняття аматорського драматичного гуртка.

Уже значно пізніше Софія Федорівна згадувала: «...З цим знайомством у наше родинне життя вперше вступив свідомий український елемент».

Це була пора, коли молода дівчина знайомиться з Олександром Русовим (1847-1915), громадським діячем, етнографом, земським статистом. Скоро, в 1874 році, вони одружуються, Композитор Микола Лисенко підніс молодятим весільний подарунок — власну рапсодію на пісню «Золоті ключі», написану на мотиви народних пісень. Молодята переїжджають на якийсь час до Санкт-Петербурга, де беруть активну участь в діяльності українського земляцтва в столиці імперії. Значно пізніше, в „Моїх споминах” вона так пише про свого чоловіка: «...Він перший відкрив мені красу української народної пісні, заговорив українською мовою і без довгих промов та роз’яснень збудив у мене ту любов до нашого народу, яка вже ніколи не покидала мого серця і кермувала моїми політичними виступами, всією моєю працею довгі літа».

Коли у Софії Русової з’явилась можливість вчитися в Петербурзькій консерваторії, вона пожертвувала музичною кар’єрою заради служіння людям. «Долю свою я вирішила тоді, зреклась мистецтва, взялась за школу. Скільки разів пізніше я каюся в цьому рішенні, коли буденна педагогічна праця мене не задовольняла, скільки разів я залишала її, шукала задоволення в літературній роботі, але для цього мені не вистачало здібностей, а життя знову й знову в різних обставинах кликало мене до цієї самої «педагогіки», Я в ній теж шукала постійно чогось мистецького, творчого, ухиляючись від усякої традиційності, формалізму... Я ненавиділа рутину, формальну дисципліну. Може, в цьому були й мої помилки, й мій успіх. Душа дітей, їх задоволення — от що чарувало мене» — напише у своїх мемуарах Софія Русова.

У Петербурзі Русови цікавилися політичним життям, відвідували мистецькі «вівторки» в Костомарова. Саме тоді вийшов горезвісний Валувєвський указ із відомою фразою: «никакого малороссийского языка нет, не было и быть не может». Українське слово переслідувалося й заборонялося. Саме в цей час колеги й друзі покладають на Олександра Русова надзвичайно складну й відповідальну місію — врятувати від загибелі заборонені рукописні вірші Тараса Шевченка й надрукувати за кордоном увесь «Кобзар» без цензурних скорочень.

Протягом 1875–76 років подружжя здійснило в Празі всю роботу, пов’язану з підготовкою й виданням двох томів «Кобзаря», а потім і перевезенням його через кордон на батьківщину. Уже лише цим вчинком Русови вписали власну сторінку в історію української культури. Куди б не закидали Русових життєві обставини — в Єлисаветград чи Харків, Одесу, Херсон чи Вінницю, в їхньому гостинному домі завжди знаходили підтримку представники свідомої інтелігенції. Коли в Херсоні гастролювала трупа Кропивницького, гостями Русової були Марія Заньковецька, Микола Садовський, Панас Саксаганський. Вона дружила з поетесою Чайкою Дніпровою, професором Дмитром Багалієм, письменником Панасом Мирним.

У 1908 році Олександр Русов дістав запрошення з Києва від директора Комерційного інституту Довнар-Запольського викладати статистику. Софія

щаслива: збулася її мрія жити й працювати в Києві. У Комерційному інституті вона викладає французьку мову. У той час у педагогічному житті сталася знаменна подія — почав виходити педагогічний журнал «Світло». Його організував талановитий молодий учитель з Полтавщини Григорій Шерстюк, співредакторами були Софія Русова і Спиридон Черкасенко.

«Світло» - перший на Наддніпрянщині україномовний педагогічний журнал проіснував чотири роки (1910-14). Всього побачило світ 35 номерів, у яких можна побачити близько 100 публікацій С. Русовою. Саме тут статтями „Дитячий сад на національній ґрунті” та „Націоналізація дошкільного виховання” започатковується відомий цикл її фундаментальних праць із дошкільної педагогіки. У 1914 році, з початком Першої світової війни, журнал, втім як і всі інші українські видання в Російській імперії, був закритий.

З серпня 1917 року С.Русова очолює відділ дошкільної і позашкільної освіти в першому українському уряді - Генеральному секретаріаті. На цьому посту в повній мірі розкривається її організаційний і науковий талант – вона бере участь у створенні програм розвитку національної школи, пише підручники з географії та французької мови, публікує популярні історико-географічні нариси для самоосвіти. Саме її теоретичні праці сприяли виробленню концепції дошкільного і позашкільного виховання на засадах культурної спадщини українського народу.

Першочерговими планами діяльності відділу стало налагодження тісних зносин з просвітницькими українськими організаціями, а також створення курсів інструкторів позашкільної освіти для допомоги місцевим органам в організації вечірніх та недільних шкіл, бібліотек, музеїв. Курси були відкриті 26 жовтня 1917 р у приміщенні Педагогічного музею. Планувалося перетворити ці курси на інститут інструкторів позашкільної освіти, як відділ педагогічної академії. Але, на жаль, цим планам не судилося здійснитися.

Цікаво, що діяльність Софії Русової в цей період була певною мірою пов'язана з Педагогічним музеєм, адже саме в цьому приміщенні розміщувалося бюро Всеукраїнської учительської спілки, яку вона очолювала, саме тут, у конференц-залі було проведено два Всеукраїнські учительські з'їзди, делегатом яких була С.Русова, у приміщенні Педагогічного музею працювала редакція журналу «Вільна українська школа» - спадкоємця традицій «Світла».

На початку 1919 року Софія Русова разом з українським урядом була евакуйована до Кам'янця-Подільського, де читає лекції в Українському державному університеті.

Після перемоги більшовиків, згадувала Русова, викладачів Кам'янецького університету примушували замість лекцій копати буряки, працювати на городах. Запам'ятався випадок, коли ректорові університету, математикові Федоріву, літньому, поважному чоловікові, який прийшов до їдальні зі своїми глечиками, відмовили в обіді, оскільки він не виходив на польові роботи. Починався страшний терор, знищення інтелігенції. Софія Федорівна не могла далі перебувати в атмосфері шпигунства, доносів, страху й недовіри. Вона змушена була емігрувати.

Софію Русову запрошували працювати в Києві в Інституті імені Бориса Грінченка. Однак її непокоїло те, як змінилася психологія колег за 1919—1920 роки: «Ми, старі приятелі, були цілком протилежних думок, і не тільки в політичних, а й у моральних правах. Життя викувало наче два різні типи українців: обидва

патріоти, але один уже пристосований до найтяжчих умов життя, навіть до спільної праці з найлютішим ворогом, а другий — ще зі старими традиціями, зі старим морально-політичним кредо, із яким він їде на евакуацію, на еміграцію, аби того кредо не зреклись, не робити жодного компромісу з життям». Серед тих «других» невдовзі була й Софія Русова. Разом із онучкою Олею вона перетинає кордон. Лише з третьої спроби їм удається нелегально перейти Збруч!

Таким чином, з 1921 р. вона перебувала в еміграції: спочатку у Львові (1921), потім в Тарнові (Польща, 1922), Відні (1922) і, нарешті, в Чехо-Словаччині – Подебрадах (1922–23) та Празі (1923–40). За кордоном С. Русова працювала в Українській господарчій академії (Подебради), Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова та його дочірній установі – Українській реальній гімназії, а також в Українському інституті громадянства (з 1929 р. – Український соціологічний інститут), Українському робітничому університеті (всі у Празі). Брала активну участь у діяльності Товариства імені Г.Сковороди, Науково-педагогічного товариства, «Союзу українських установ і організацій в ЧСР», Українського національного музею-архіву, а також у міжнародних (Рим, 1923; Прага, 1923 і 1927; Женева, 1929) та українських наукових і педагогічно-освітніх конгресах і з'їздах (Прага, 1926; Львів, 1929; Ужгород, 1935). З 1937 р. С. Русова – почесний голова Всесвітньої спілки України.

Веде активну громадську діяльність: очолює Всесвітній союз українок, співпрацює в журналі „Жіноча доля”. Її перу належать численні монографії, присвячені славетним жінкам України, а також видатним діячам української та світової культури, в тому числі Д.Гарібальді, Рафаелю Санті, Г.С. Сковороді, Т.Г.Шевченку та багатьом іншим.

Померла Софія Русова 5 лютого 1940 р. у Празі, похована на Ольшанському цвинтарі. Її праці - не тільки історія української педагогічної думки. Це змістовний, глибокий, всебічний - у плані історичному, національному, педагогічному, психологічному - аналіз специфіки українського дитячого садка і школи.

Олена Проскура (людина, яка доклала чимало зусиль для повернення імені С.Русової та її спадщини) зазначає, що феномен Софії Русової полягає, насамперед, у тому, що в ній поєднувалися глибокий психолог, педагог і методист одночасно. Таке рідкісне поєднання дає змогу розглядати дитину й процес її виховання цілісно, не розриваючи її по окремих науках і методиках, а простежуючи взаємний вплив і взаємний зв'язок суб'єктивних і об'єктивних умов на розвиток дитини, формування її визначальних якостей.

Перед вами - прижиттєві статті С. Русової з питань дошкільного виховання відібрано за публікаціями у журналах «Світло», «Русская школа», «Вестник воспитания», «Вільна українська школа».

На виставці експонуються також інші матеріали із фондів Педагогічного музею: прижиттєві видання праць С. Русової «Дошкільне виховання (Катеринослав, 1918), «Український букварь. По підручнику А. Потебні» (Київ, 1919), «Позашкільна освіта. Засоби її переведення» (Київ, 1919), «Теорія і практика дошкільного виховання» (Прага, 1924) «Дошкільне виховання» (Катеринослав, 1918).

Ідеї національної освіти С. Русової знайшли відображення у роботі багатьох педагогічних колективів дошкільних навчально-виховних закладів. Окремий розділ

виставки присвячено висвітленню досвіду роботи школи-дитячого садка імені С. Русової. Яскравим прикладом втілення ідей і поглядів С. Русової є Ріпкинська гімназія Чернігівської області, у якій діє центр Софії Русової.

Твердження Софії Федорівни були і залишаються актуальними. У журналі «Світло» за лютий 1911 року в огляді педагогічних часописів С. Русова пише:

«Педагогічна література має в останні часи особливу цікавість: сучасне громадянство захоплюється питаннями виховання й освіти, наче б то в найкращому розв'язанню цих питаннів воно бачить якийсь спасательний обруч, що кидають людині, аби вихопитись з води, як людина потопає. Обставини життя такі, що треба якось починати все з початку, треба виховати кращих, дужчих людей. Бачучи це, громадянство береться до нової праці».

Тож, шановне громадянство, успіхів нам усім у цій благородній справі.